

# ANTROPONÍMIA DE SANT MARTÍ SARROCA SEGONS ELS FOGATJAMENTS «PER MENUT» DE 1536-1544

Esperança PIQUER I FERRER

El 1481 la institució barcelonina de beneficència —vinculada amb la Canònica de la Catedral de Barcelona—, coneguda amb el nom de la Pia Almoïna, adquirí el mer i mixt imperi del castell i terme de Sant Martí Sarroca que fins aleshores era posseït per la família dels Cervelló.<sup>1</sup> Així doncs, al segle XVI el terme de Sant Martí Sarroca era una de les possessions que aquesta institució caritativa barcelonina tenia a la zona del Penedès. És, justament, amb la finalitat d'anotar i comptabilitzar els diners que els martinencs estaven obligats a pagar a l'esmentada institució, que es realitzaren tot un seguit de llistes nominatives dels habitants d'aquest terme. Amb aquesta comunicació es pretén, d'una banda, donar a conèixer aquestes llistes, les quals fins avui havien restat inèdites, i, de l'altra, i a partir d'aquesta documentació, fer l'estudi antroponímic dels habitants que vivien en el terme de Sant Martí Sarroca a inicis del segle XVI.

## 1. Font

La font utilitzada és tot un seguit de fogatjaments dels dits «per menut»<sup>2</sup> que apareixen continguts dins un manuscrit que, sota el títol de *Llibre de fogatges de 1536 i 1542 de l'Arxiu Parroquial de Sant Martí Sarroca*, es troba actualment dipositat a l'Arxiu Diocesà de Barcelona.<sup>3</sup> En realitat, es tracta d'un volum miscel·lani que, a més de contenir els dos fogatjaments que són esmentats en el títol, conté també, intercalades entre els dits recomptes, les *Actes del Consell Municipal* martinenc del període comprès entre el darrer terç del segle XVI i la primera meitat del segle XVII. Ha estat segurament aquest fet el factor distorsionador que ha propiciat que hagin passat desapercebuts, a l'hora de registrar i catalogar el dit manuscrit, altres fogatjaments continguts en el mateix volum, com ara són: el de 1539, el de 1540, el de 1541, el de 1542 i el de 1544, que no surten referenciats en el títol del manuscrit. Així doncs, han estat tots, i no només els fogatges de 1536 i el de 1542, la base documental a partir de la qual s'ha fet l'estudi antroponímic.

Cal destacar que el més complet de tots aquests fogatjaments és el de 1536 perquè ens dóna, a més de la relació dels habitants de tot el terme, és a dir, del poble de Sant

Martí i dels agregats de Vilobí, Vallformosa i Bellver, també la llista de tots els veïns, distribuïts segons les tres mans o estaments socials en què estava estructurada la societat medieval catalana: *mà major*, *mà mitjana* i *mà menor* (vegeu apèndix documental). Pel que fa als altres fogatges, corresponen simplement a llistats dels habitants amb la indicació de la quantitat que han de pagar, sense cap altra informació complementària.

## 2. Anàlisi formal dels sistemes de denominació

Les fórmules antroponímiques utilitzades responen bàsicament a dos models:

a) Nom de pila o prenom + cognom: *Johan Reventos*, *Salvador Guasch*, *Phelip Rafeques*; seria el model més senzill.

b) Nom de pila o prenom + cognom + de + topònim: *Mateu Refeques de la Roqua*, *Baltassar Mateu des Peyaluchs*; correspondria al model més complexa que hem trobat a la documentació consultada.

Amb tot, apareixen algunes variants d'aquests dos models que consisteixen fonamentalment en la substitució del nom de pila o prenom per l'article personal *en*:

— *en* + cognom: *en Santacana*, *en Vilella*

— *en* + cognom + *de* + topònim: *en Refeques dels Colomers*, *en Rossell de la Artiga*, *en Miret de Sant Sadurní*.

Altres formes de designació que hem trobat a la documentació consultada, però, amb un percentatge molt inferior són:

c) Nom de pila o prenom + cognom + àlies: *Joan Refeques alies Pater*; la mateixa persona surt esmentada també a la documentació només amb el renom, és a dir, *lo Pater*.

d) Mestre + nom de pila o prenom: *mestre Jerònim*, sense especificar-ne, però, el mestratge.

e) Nom de pila + dit...: *Montserrat dit Lluís*, és a dir, el que podria considerar-se el malnom és en realitat el prenom.<sup>4</sup>

Pel que fa a la manera de designar les dones, cal recordar que ens trobem davant d'una font de tipus fiscal en la qual la presència de les dones és força minoritària, atès que en les fonts fiscals només apareixen aquells veïns que són caps de casa, i aleshores solament hi són representades aquelles dones que tenen un estatus social equiparable a la categoria de caps de casa, com ara les vídues o les solteres. Així doncs, el sistema de denominació femení trobat és el següent:

a) Qualificació del seu status social + cognom del marit que pot haver sofert un procés de feminització o no: *la vidua Mirona*, *la vidua Guasch*.

b) *Na* + cognom patern, que pot haver sofert un procés de feminització o no: *na Escofet*, *na Campanera*.

I excepcionalment, solament en una ocasió:

c) Qualificació del seu estatus social + nom de pila o prenom: *la vidua Miquela*.

### 3. Anàlisi tipològica i de freqüència dels noms de pila o prenom

El resultat de l'anàlisi de la tipologia dels prenom o noms de pila masculins ens posa de manifest que gairebé tots els noms de pila dels martinencs al llarg de la primera meitat del segle XVI són de tradició llatina, hebrea o grega, mentre que els noms de tradició germànica, tan arrelats a la Catalunya medieval, hi són molt poc representats; cal assenyalar que només un prenom d'origen germànic surt esmentat en una sola ocasió; es tracta del nom de pila *Bernat*.

Quant a la freqüència,<sup>5</sup> podem copsar que els noms amb una acceptació popular més elevada són: *Joan*, *Antoni* amb el seu hipocorístic *Toni*, *Mateu*, *Bartomeu*, *Pere*, etc. (vegeu taula 1); alguns d'ells ben tradicionals dins el repertori antroponímic català del segle XVI.

TAULA 1

*Prenoms més freqüents a Sant Martí Sarroca al llarg de la primera meitat del segle XVI*

- |   |             |
|---|-------------|
| 1. Joan                                     | 6. Jaume    |
| 2. Antoni (amb la forma hipocorística Toni) | 7. Gabriel  |
| 3. Mateu                                    | 8. Miquel   |
| 4. Bartomeu                                 | 9. Gaspar   |
| 5. Pere                                     | 10. Melcior |

FONT: Dades extretes a partir dels fogatjaments consultats. ADB Arxiu Parroquial de Sant Martí Sarroca, *Llibre de Fogatges de 1536-1542*. Caixa 34, núm.150.

Altres prenom dels considerats freqüents dins d'aquest repertori<sup>6</sup> i que també surten referenciats a Sant Martí Sarroca, encara que en una o dues ocasions, són: *Cristòfol*, *Gaspar*, *Hierònim*, *Lluís*, *Salvador*, *Tomàs*, entre altres.

Cal remarcar que només en un cas hem pogut constatar la presència d'un prenom compost: *Pere Joan Lleó*. El fenomen del prenom compost també fou força minoritari dins la Catalunya de 1553; amb tot, *Pere Joan* és el compost més freqüent, segons les dades que ens proporciona Moreu-Rey.<sup>7</sup>

Una ràpida comparació, entre els 10 prenom més freqüentment portats entre els martinencs i els 10 més emprats a la Catalunya de mitjans del segle XVI, ens suggereix les següents observacions (vegeu taules 1 i 2):

a) Si bé el primer nom de la llista coincideix clarament amb el més estés arreu de Catalunya: *Joan*, a partir ja de la segona posició es manifesten unes certes discrepàncies; així mentre *Pere* és el segon prenom més emprat arreu, a Sant Martí aquest lloc és ocupat per *Antoni*, nom que en la llista catalana ocupa la cinquena posició.

b) Altres noms que tot i ésser freqüents arreu no van tenir acceptació a Sant Martí són *Francesc* i *Bernat*, que només hi apareixen documentats una sola vegada, mentre que *Guillem*, situat a la desena posició dins el rànquing dels deu prenom més freqüents a Catalunya, no surt esmentat en cap ocasió a Sant Martí.

c) Potser, però, el més interessant es veure com en la llista de Sant Martí Sarroca apareixen dos noms amb una posició força avançada com són *Mateu* i *Bartomeu*, els quals en el cas de *Bartomeu* apareix en la llista catalana en setena posició, mentre que *Mateu* no està en la llista dels deu noms més freqüents arreu de Catalunya. Això ens porta a considerar aquests dos noms, *Mateu* i *Bartomeu*, com noms que podríem qualificar de locals, atesa la seva considerable acceptació entre els martinencs d'inicis del segle XVI.

## TAULA 2

### *Prenoms més freqüents a Catalunya el 1553*

1. Joan	6. Miquel
2. Pere	7. Bartomeu
3. Francesc	8. Bernat
4. Jaume	9. Gabriel
5. Antoni	10. Guillem

FONT: Dades extretes a partir de l'article d'Enric Moreu-Rey «Antroponímia del 1553 (Principat de Catalunya)» dins *Antroponímia. Història dels nostres prenom, cognoms i renoms*, Barcelona, 1991, p. 121.

#### 4. Anàlisi tipològica i de freqüència dels cognoms

Quant a la tipologia dels cognoms masculins, si els classifiquem seguint el criteri de les diferents categories onomàstiques, trobem:

a) *Cognoms d'origen patronímic*, és a dir, cognoms formats a partir del prenom patern o d'algun familiar proper, com ara: *Miro* i el seu derivat *Miret*, *Guerau*, *Mateu*, *Guilmany*, *Calabuig*. Cal incloure també en aquest grup una formació matronímica com és el cas de *Bernada* (femenització d'un NP *Bernat* portat per una dona i que després ha passat a ésser el cognom d'un portador masculí: *Joan Bernada*).

b) *Cognoms formats a partir de la indicació del lloc de procedència o de residència del portador*:

— Noms propis de ciutats i viles, presentats o bé sota la forma del substantiu sol: *Joan Urgell*, *Joan Caldes*, en *Riudefoix*, en *Balaguer*; o bé sota la forma del topònim precedit de la preposició de: *Miquel de Bellver*.

— Noms comuns corresponents a designacions toponímiques com: *Soler*, *Roca*, *Sala*, *Riu*.

— Noms indicadors del lloc de procedència a través del gentilici: *Marroquí*, *Guasch* (gascó).

— Noms de plantes: *Bolet*.

En aquest punt, cal destacar aquells topònims específics de la contrada que encara que no corresponen pròpiament a cognoms, ja que apareixen dins la cadena onomàstica com a tercer element identificador de l'individu designat, sí que són importants per tal que ens donen a conèixer la toponímia propera a Sant Martí.<sup>8</sup> Així

hem trobat: *en Rafeques del Lledó* (cf. santuari de Sant Joan del Lledó), *en Calabuig de Romaní* (cf. el veïnat de Romaní), *en Mascaró de la Torre de Vernet* (cf. la case-ria de la Torre de Vernet), entre altres.

c) *Cognoms provinents de sobrenoms:*

— Noms d'una qualitat o defecte físic o moral com ara: *Rog, Rossell* (diminutiu de l'adj.ros), *Morató* (diminutiu del subst. moro), entre altres.

— Noms d'animals que es vinculen amb alguna característica física o moral del designat, com ara: *Vadell*.

— Noms d'objectes inorgànics, amb la qual cosa per la vinculació estreta que s'estableix entre el dit objecte i el designat, es pot arribar a identificar la persona amb l'objecte: *carbó, via*.

d) *Cognoms provinents de noms d'ofici:*

Cal destacar l'escassa presència de cognoms provinents de noms d'ofici. Només apareix en un parell d'ocasions el de *Ferrer* (pot tractar-se també d'un patronímic i no d'un nom d'ofici), *Mulner* (referit segurament a l'habitant del molí de la Bleda) i *Campaner* (sota la forma feminitzada de na Campanera, cognom que donarà lloc posteriorment a la formació d'un matronímic: en el *Fogatge General de Catalunya* de 1553 surt un Jaume Campanera).

El resultat de l'anàlisi de la freqüència dels cognoms, comparant les dades que hem extret de la documentació consultada amb les d'arreu de Catalunya del 1553 (vegeu taules 3 i 4), ens apropa a una situació de divergència superior a la trobada en fer l'anàlisi dels prenom.

TAULA 3

*Cognoms més freqüents a Sant Martí Sarroca al llarg de la primera meitat del segle XVI*

1. Rafeques	6. Calabuig
2. Soler	7. Bernada
3. Guerau	8. Montserrat
4. Mateu	9. Sala
5. Rossell	10. Gomar

FONT: Dades extretes a partir dels fogatjaments consultats. ADB Arxiu Parroquial de Sant Martí Sarroca, *Llibre de Fogatges de 1536-1542*. Caixa 34, núm.150.

TAULA 4

*Cognoms més freqüents a Catalunya el 1553*

1. Ferrer	6. Puig
2. Joan	7. Serra
3. Soler	8. Miró
4. Martí	9. Roig
5. Vidal	10. Sabater

FONT: Dades extretes de l'article de Dieter Kremer «Quelques impressions de statistique onomastique médiévale» dins *Dictionnaire historique des noms de famille romans. Actes del III Col·loqui PatRom* (a cura d'A. M. Badia i Margarit i col·laboradors), Max Niemeyer, Tubinga, 1991, p. 188.

Així, dels deu cognoms més freqüents arreu de Catalunya, només un de sol apareix dins la llista de Sant Martí Sarroca: Soler. La resta són tots diferents. Aquest fet ens va portar a plantejar-nos la hipòtesi que tots podrien ésser cognoms característics de la contrada, el segle XVI. Amb tot, una recerca suplementària realitzada en el *Fogatjament general de Catalunya de 1553*<sup>9</sup> sobre aquests llinatges, a fi i efecte de poder esbrinar la distribució geogràfica dels dits cognoms arreu de la Catalunya de mitjans del segle XVI, ens ha donat com a resultat que la majoria tenen un àmbit més ampli que el del terme de Sant Martí Sarroca. Així, per exemple, trobem persones cognominades *Guerau* a Tortosa, Tarragona, Falset, l'Espuga de Francolí, Bellpuig, Verdú, Cervera, entre altres indrets; persones cognominades *Mateu* a Vilafranca però també a la Seu d'Urgell, a Cabrera de Mar, a Igualada, a Cardona, entre altres llocs; o persones amb el cognom *Gomar* a Agramunt, la Seu d'Urgell, Torredembarra, Calaf, etc. i d'igual manera per a *Rossell*, *Bernada*, *Montserrat* i *Sala*. Una menció especial mereix el cognom *Rafeques*, que ocupa la primera posició; si mirem la distribució geogràfica d'aquest cognom a la Catalunya de mitjans del segle XVI, veiem una concentració gairebé total en la zona del Penedès: Sant Martí Sarroca, Vilafranca, Sant Pere de Riudebitlles, Castellví de la Marca, Torrelles de Foix, etc. Aquest fet ens porta a afirmar que al segle XVI el cognom *Rafeques* era un cognom típicament penedesenc. Un cas també semblant és el de *Calabuig*; la distribució geogràfica d'aquest cognom a mitjans del segle XVI ens mostra una forta concentració a la zona del Penedès: a més de Sant Martí Sarroca, el trobem a Vilafranca, Torrelles de Foix, Pacs, etc., la qual cosa ens porta a considerar el cognom *Calabuig* com un cognom local.

D'altra banda, cal constatar la presència d'alguns cognoms d'origen occità o francès com ara *Totosaus* (cognom de formació deonomàstica, creat a partir de la locució «tot ho sap») o *Baret* (diminutiu del subst. bar, un tipus de peix), corresponents a persones que degueren venir en l'onada d'immigració occitana i francesa que envai Vilafranca i les terres del seu entorn en el període comprès entre mitjans del segle XV i inicis del segle XVI.<sup>10</sup> Assenyalem també que apareix el cognom *Lanses*, no recollit per Moll en la seva obra sobre les *Llinatges catalans*,<sup>11</sup> i que probablement seria un cognom occità portat per algun immigrant, atès que, en primer lloc, no surt tampoc, igual que els altres dos anteriors, documentat en el *Fogatge general de Catalunya de 1497*<sup>12</sup> i en segon lloc, sí que trobem en canvi documentat un Joan Lanses a Vilafranca al 1557, el qual havia vingut del lloc de Sant Joan de Benaix, del bisbat de Miralpeix.<sup>13</sup>

## 5. Els renoms

Només trobem un cas documentat de renom: *Johan Refeques alies Pater*; el qual apareix també documentat com *lo Pater*. L'escassa presència de renoms no és un fet insòlit, ja que ens trobem davant una documentació que tot i no haver estat legitimada per un notari, té una connotació jurídic-fiscal evident, en la qual el nom oficial és el que preval.

## 6. Conclusions

Pel que fa als prenomes o noms de pila, es fan paleses les tendències marcades per la moda imperant arreu de Catalunya: d'una banda, la gran volada assolida per alguns noms com ara *Joan*, *Antoni* o *Jaume*; d'altra banda, l'aparició de noms nous que fins ara no havien format part del repertori antroponímic habitual, com ara els noms del Reis Mags, *Baltasar*, *Gaspar*, *Melcior*, o altres com *Macià* o *Pascual*.<sup>14</sup> Un altre fenomen generalitzat arreu de Catalunya i que també hem pogut observar aquí és el canvi d'una tradició antroponímica de clara reminiscència germànica típica de l'època medieval a una altra més vinculada amb el món grecollatí.

Al costat, però, d'aquestes tendències generalitzades, cal destacar l'existència d'uns noms pròpiament locals com ara *Mateu* i *Bartomeu*, amb un nivell d'acceptació força considerable entre els martinencs, potser fruit de la devoció local.<sup>15</sup>

Quant als cognoms, hem pogut constatar l'aparició d'un fenomen, fins ara poc estudiat, consistent en la consolidació manifesta de la contraposició existent —iniciada ja a l'edat mitjana— entre una antroponímia urbana i una de rural. De fet, els resultats obtinguts pel que fa a un percentatge força reduït de cognoms provinents de noms d'ofici enfront a un alt percentatge de cognoms procedents de patronímics, és una de les característiques de l'antroponímia martinenca que hem estudiat i un dels trets característics d'aquesta contraposició. Amb tot, caldria posar en comú i comparar els resultats obtinguts amb altres estudis antroponímics de zones rurals catalanes, a fi i efecte de poder establir una caracterologia específica del fenomen diferenciador entre una antroponímia urbana i una de rural catalana al llarg del temps.<sup>16</sup>

Per concloure, hem pogut constatar com dels deu cognoms més freqüents a Sant Martí, dos poden considerar-se si més no penedesencs al segle XVI: *Rafeques* i *Calabuig*. Amb tot, per bé que sense ocupar les primeres posicions, sí que apareixen alguns cognoms pròpiament locals com ara el de *Rovellats*<sup>17</sup> o el de *Riudefoix*, evidentment cognoms formats a partir de la toponímia local.

## Apèndix documental

1536

Focs del fogatjament «per menut» de 1536 del terme de Sant Martí Sarroca.

Sign.: ADB Arxiu Parroquial Sant Martí Sarroca, *Llibre de Fogatge 1536-1542*. Caixa 34, núm.150.

ADVERTIMENT: Pel que fa a la transcripció, ha estat respectada l'ortografia del text original, sense cap mena de regularització pel que fa a les grafies antigues, consonants dobles o imposició d'accents. Les lletres en cursiva corresponen al desenvolupament de les abreviatures. D'altra banda, aquest manuscrit no té una foliació correlativa. La paginació és indicada només cada 5 folis, tot i que el nombre real de folis no es correspon amb el dit recompte de la paginació, atès que a l'hora de fer-ho, no foren comptats els dos folis en blanc existents entre els folis 2 i 3.

«En nom de deu sia he de la himmaculada Verge Maria e de Ssent Pere he de Ssent Pau he de la Cort Celestial. Amen. Fou principat lo present libre per donar los comptes so es fogage e talles e questes e altres comptes fou comprat per los honorables jurats de dit terme qui son l'any present so es Johan Caldes, Johan Reventos e Mateu Guerau. Costa lo present libre tres sous sis diners fou fet en l'any mil sinsens trenta sis [...]»<sup>18</sup>

»Compte del Fogage es stat donat per los honorables jurats per l'any Mil Sinsens trenta sis com jurats: Johan Caldes, Johan Reventos e Mateu Guerau ordonat lo present compte e son sota tots los fogajats:

primo Johan Reventos  
item Pere Mateu del moli  
item Mateu Guerau de la Ryere  
item Marti Guerau  
item en Ruyer  
item en Refeques del Lodo  
item en Soller del Pugol  
item en Guilamare de la Ryere  
item en Rossel de la Artigua  
item en SSentacana  
item na Scofet  
item en Toni Guerau  
item en Johan Refeques alies Pater  
item Mateu Refeques de la Roqua  
item mossen Refeques  
item Pere Guerau  
item en Gomar de la Roqua  
item en Guilamare de la Roqua  
item Johan Mateu de la Roqua  
item la viuda Terescona  
item en Rossel de la Pedrosse  
item en Villele  
item en Refeques dels Colomers  
item en Morato dels Colomers

item la casse de Riudefoix  
item en Miret de SSent Sedorni  
item en Monserat de SSent Sedorni  
item Baltassar Mateu des Peyaluchs  
item Salvador Gasch  
item na Gomar de SSers  
item na Trorens<sup>19</sup> [*sic*]  
item en SSoller de Brugeres  
item en Revel  
item en Ballaguer  
item en Bollet de SSevista  
item en Riü de Romani  
item la casse den Calabux de Romani  
item en Mascaro de la Tore de Ve[r]net  
item Johan Bernarda de Vernet  
item en Soller de Ve[r]net  
item en Lanses de Vernet  
item Bart(omeu) Bernarda de Ve[r]net  
item en Soller de la Alsina  
item Melsior Miro de la Paisse  
item la viuda Mirona de Feriol  
item lo molí de la Bleda  
item en Rovellats  
item na Scardo  
item en Refeques del Garofer  
item en Calabux del Ravelli  
item lo molí den Nadal  
item la viuda Sollera  
item n'Artus  
item en Calabux del Molli  
item en Viadelaplana  
item la Maseria  
item na Campanera  
item en Gual de la Mercadera  
item en Leo de Villanova  
item ne Sentomasse  
item n'Artigues de Vilanova  
item na Roge de Villanova  
item en Caldes  
item Fumet

Asi son los de la parroquia de Valformosse

item en Domingo  
item en Carbo de la Guixera  
item en Gostemps  
item lo capella  
item Pere SSalla de la Salla